

آیا بانک های کسریندگان تسهیلات

اجحاف می نمایند؟

کمیون بازار پول و سرمایه

دیرخانه کمیون های تخصصی

عنوان گزارش: آیا بانک‌ها به گیرندگان تسهیلات اجحاف می‌نمایند؟

کمیسیون: بازار پول و سرمایه

تهیه کننده: اصغر پورمتین

انتشار: دبیرخانه کمیسیون های تخصصی اتاق ایران

شماره گزارش: ۰۴۹۵۲۸

اسفند ۹۴

چکیده

امام علی علیه السلام:

الْعَدْلُ أَفْضَلُ مِنَ الشَّجَاعَةِ لِأَنَّ النَّاسَ لَوْ اسْتَعْمَلُوا الْعَدْلَ عُمُومًا فِي جَمِيعِهِمْ لَأَسْتَعْنَوْا عَنِ الشَّجَاعَةِ؛
عدالت بهتر از شجاعت است زیرا اگر مردم همگی عدالت را درباره همه بکار گیرند از شجاعت بی نیاز می شوند.

شرح نهج البلاغه، ج ۲۰، ص ۳۳۳، ح ۸۱۶

رکود اقتصادی حاکم بر کشور منجر به افزایش مطالبات غیر جاری بانک ها گردید و به تبع آن امهال و تقسط پی در پی بدهی گیرندگان تسهیلات شد. اما این امهال ها منجر به افزایش غیر منطقی بدهی مشتریان بانک ها گردید و به دنبال آن اعتراض بی شمار آن ها و نهایتاً خود داری اغلب مدیونین به ایفای تعهدات خود به دلیل عدم توان مالی برای تسویه بدهی شان گردید.

دلایل ذکر شده همچنین استناد بند ۱ از ماده ۱ اهداف نظام بانکی که همانا اسقرار نظام پولی و مالی بر پایه ی حق و عدل است، حقیر را بر آن داشت به اتکای تجربه بیش از ۴۰ سال خود، بررسی نمایم آیا نحوه ی محاسبه سود در عقود مبادلاتی همچنن در تعیین میزان بدهی غیر جاری مشتریان در زمان امهال و تقسیت بدهی، به مدیونین اجحاف می شود یا خیر؟

برای تحقق این منظور نخست تاریخچه تغییر فرمول عقود مبادلاتی مورد بررسی قرار گرفت و سپس با ذکر یک نمونه، آثار جابجای فرمول های قدیم و جدید در میزان بدهی گیرندگان تسهیلات عقود مبادلاتی تبیین و تشریح گردید. و در پی آن آثار شیوه های مختلف دین حال نمودن راه، بر حجم بدهی مشتریان با ذکر یک نمونه مورد بررسی قرار می گیرد. و سرانجام نتیجه گیری می شود که، بانک ها در عملیات اشاره شده ی بالا به مشتریان اعتباری خود اجحاف می نماید.

«اعدلوا! هو أقرب للتقوى؛ عدالت را اجرا کنید، که نزدیکترین راه دست یافتن به تقوی، اجرای عدالت است»

سوره مائده/آیه ۸

«ان الله يأمر بالعدل والإحسان؛ خداوند به اجرای عدالت و نشر احسان امر می کند»

سوره نحل/ آیه ۹۰

امام صادق علیه السلام

إِنَّ النَّاسَ يَسْتَغْنُونَ إِذَا عُدِلَ بَيْنَهُمْ وَ تَنْزِلُ السَّمَاءُ رِزْقَهَا وَ تُخْرِجُ الرِّضْ بِرَكَّتِهَا بِإِذْنِ اللَّهِ تَعَالَى؛

اگر در میان مردم عدالت برقرار شود، همه بی نیاز می شوند و به اذن خداوند متعال آسمان روزی خود را فرو می فرستد و زمین برکت خویش را بیرون می ریزد.

(کافی، ج ۳، ص ۵۶۸، ح ۶)

آیا بانکها به گیرندگان تسهیلات اجحاف می کنند

بانکها باید عملیات اجرایی خود را به صورتی انجام دهند که بند یک ۱ از ماده ۱ اهداف نظام بانکی که همانا اسقرار نظام پولی و مالی بر پایه ی حق و عدل است، محقق شود، آیا اینگونه عمل می نمایند؟

اجحاف در لغت به معنی، ستم کردن، تعدی کردن، کار را بر کسی تنگ گرفتن است، موضوع این بررسی و تحقیق این است که آیا بانکها به مشتریان اعتباری خود اجحاف می نمایند صرف نظر از نرخ سود و چالشهای روبروی متقاضیان برای استفاده از تسهیلات بانکی، صرفاً از دو مقوله زیر که برحسب تحقیقات به عمل آمده، نقش موثری در افزایش مطالبات غیر جاری شبکه بانکی و نارضایتی شدید مشتریان از آنها دارد، پرداخته می شود:

الف) نحوه محاسبه سود:

تا پایان سال ۸۵ تمامی بانکها از فرمول زیر برای پرداخت تسهیلات با بازگشت اقساط مساوی و متوالی از یک ماه قبل استفاده می نمودند

فرمول قسط السنین:

اما بنا به تصویب شورای پول و اعتبار مورخ ۱۳۸۵/۱۲/۲۶ در جلسه ۱۰۸۰ فرمول زیر برای محاسبه اقساط، فروش اقساطی جایگزین فرمول قبلی شد و به بانکها ابلاغ شد:

فرمول جهانی

مبلغ اصل تسهیلات = P مدت زمان پرداخت تسهیلات به ماه = n نرخ سود = r

کل سود = n-p=R

تفاوت این دو فرمول با یک محاسبه ساده به شرح زیر است:

-مبلغ خالص تسهیلات ۲۰ میلیارد ریال -نرخ سود ۲۰٪ درسال -مدت ۲،۵ و ۱۰ سال

۱- روش قسط السنین:

- ۱-۱- (مدت ۲ سال) - سود کل = ۴/۱۶۷ میلیارد ریال
مبلغ هر قسط = ۱۰۰۶/۹۶ میلیون ریال
- ۱-۲- (مدت ۵ سال) - سود کل = ۱۰/۱۶۷ میلیارد ریال
مبلغ هر قسط = ۳۳۴/۷۲۲ میلیون ریال
- ۱-۳- (مدت ۱۰ سال) - سود کل = ۲۰/۱۶۷ میلیارد ریال
مبلغ هر قسط = ۳۳۴/۷۲۲ میلیون ریال

۲- روش فرمول جهانی:

- ۱-۲- (مدت ۲ سال) - کل سود = ۴/۴۲۹ میلیون ریال
مبلغ هر قسط = ۱۰۱۷/۹ میلیون ریال
- ۲-۲- (مدت ۵ سال) - کل سود = ۱۱/۷۹۲ میلیون ریال
مبلغ هر قسط = ۵۲۹/۸۷ میلیون ریال
- ۳-۲- (مدت ۱۰ سال) - کل سود = ۲۶/۳۸۱ میلیارد ریال
مبلغ قسط = ۳۸۶/۵۱۱ میلیون ریال
- کل بدهی = ۲۴/۴۲۹ میلیارد ریال
- کل بدهی = ۳۱/۷۹۲ میلیارد ریال
- کل بدهی = ۴۶/۳۸۱ میلیارد ریال

نتیجه اینکه مبلغ کل سود در فرمول جهانی نسبت به روش قبلی؛

- در باز پرداخت ۲ ساله ۶/۲۹٪ و مبلغ هر قسط نیز ۱/۰۹٪ افزایش داشته است.
- در باز پرداخت ۵ ساله ۱۵/۹٪ و مبلغ هر قسط نیز ۵/۳۹٪ افزایش داشته است.
- مبلغ سود در قسط فرمول جهانی در باز پرداخت ۱۰ ساله ۳۰/۸٪ و مبلغ هر قسط نیز ۱۵/۴۷٪ افزایش داشته است.
- نکته قابل توجه اینکه: حجم سود ها به طور متوسط هر سال ۳٪ افزایش می یابد .
به نظر می رسد نحوه محاسبه سود، از معقوله سود مرکب باشد.

ب) تاریخچه نحوه انتقال بدهی های غیر جاری به سرفصل حساب های ذی ربط

- روندبخشنامه های بانک مرکزی ج.ا.د درمورد انتقال بدهی های غیر جاری مشتریان به سرفصل حساب های سررسید گذشته، معوق و مشکوک الوصول:

الف- طبق بخشنامه شماره ۵۱۷۴/ت مورخ ۱۳۸۰/۱۲/۲ بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران مستند بر جلسه ۹۷۳ مورخ ۱۳۸۰/۱۱/۲۱ شورای پول و اعتبار، مدت زمان انتقال بدهی های غیر جاری به سرفصل های ذی ربط به شرح زیر ابلاغ گردیده است:

شرح تسهیلات	انتقال به سررسید گذشته	انتقال به معوق
تسهیلات کوتاه مدت	بعد از یک ماه از سررسید پرداخت	بعد از ۵ ماه از تاریخ انتقال به سررسید گذشته
تسهیلات اعطایی با مدت یک تا ۵ سال	بعد از یک ماه از سررسید پرداخت	بعد از ۱۱ ماه از تاریخ انتقال به سررسید گذشته
تسهیلات اعطایی بلندمدت بیش از ۵ سال	بعد از یک ماه از سررسید پرداخت	بعد از ۱۱ ماه از تاریخ انتقال به سررسید گذشته
*تسهیلات اعطایی مسکن	بعد از شش ماه از سررسید پرداخت	بعد از ۱۴ ماه از تاریخ انتقال به سررسید گذشته
خرید دین (سفته)	بعد از سررسید و واخواست سفته حداکثر ده روز	بعد از ۵ ماه از تاریخ انتقال به سررسید گذشته
خرید دین (برات)	بعد از سررسید و واخواست برات حداکثر یک ماه	بعد از ۵ ماه از تاریخ انتقال به سررسید گذشته
ضمانت نامه ضبط و پرداخت شده	-	یک ماه پس از پرداخت به ذینفع
اعتبارات اسنادی پرداخت شده	-	یک ماه پس از پرداخت به ذینفع
ماهه التفاوت نرخ ارز	۳ ماه	سه ماه بعد از انتقال به سررسید گذشته

*به موجب بخشنامه شماره ۲۳۳۶/ت مورخ ۱۳۸۴/۵/۹ اداره نظارت بر بانک های بانک مرکزی مدت زمان انتقال به مطالبات معوق به ۵ ماه تغییر یافت.

بخشنامه طبقه بندی دارایی ها:

به موجب بخشنامه طبقه بندی دارایی ها نحوه انتقال به حساب بدهی های غیر جاری به شرح ذیل تغییر یافت:

۱- طبقه سررسید گذشته:

الف) از تاریخ سررسید اصل و سود تسهیلات و یا تاریخ قطع پرداخت اقساط بیش از ۲ ماه گذشته است، ولی تاخیر در بازپرداخت هنوز از شش ماه تجاوز نکرده است. در این صورت فقط مبلغ سررسید شده تسهیلات به این طبقه منتقل می شود.

ب) شاخص های مالی مشتری از قبیل سود آوری و نقدینگی حاکی از وضعیت مالی مناسب است. لیکن تجزیه و تحلیل عملکرد و وضعیت مالی، احتمال تاخیر در بازپرداخت تسهیلات مشتری را در آینده نشان می دهد.

ج) صنعت یا رشته فعالیت مربوط از وضعیت رشد محدود و بازار نسبتاً پایداری برخوردار است.

به موجب تبصره مربوط در صورت محقق شدن هر یک از شرط های ب و ج، کل مانده تسهیلات ذی ربط به این سرفصل منتقل می شود.

۲- طبقه معوق:

الف) اصل و سود تسهیلاتی که بیش از شش ماه و کمتر از هیجده ماه از تاریخ سررسید و یا از تاریخ قطع پرداخت اقساط سپری شده است و مشتری هنوز برای بازپرداخت مطالبات موسسه اعتباری اقدامی نکرده است. در این صورت، مانده سررسید شده تسهیلات به این طبقه منتقل می شود.

ب) وضعیت مالی مشتری براساس شاخص های تعیین کننده در موقعیت مناسب قرار ندارد و تجزیه و تحلیل موقعیت مالی وی حاکی از آن است که مشتری احتمالاً قادر به ایفای بخشی از تعهدات خود در زمان مقرر نمی باشد.

ج) رشد فعالیت مربوط با محدودیت جدی و رکود مواجه است و بازار محصولات آن محدود و بی ثبات است.

به موجب تبصره مربوط، در صورت محقق شدن هر یک از شرط های ب و ج کل مانده تسهیلات ذی ربط به این سرفصل منتقل می شود.

۳- طبقه مشکوک الوصول:

الف) تمامی اصل و سود تسهیلاتی که بیش از ۱۸ ماه از سررسید و یا از تاریخ قطع پرداخت اقساط آنها سپری شده است و مشتری هنوز به بازپرداخت بدهی خود اقدام نکرده است.

ب) شاخص های مالی مشتری از قبیل سود آوری و نقدینگی حاکی از وضعیت مالی نامطلوب مشتری است و تجزیه و تحلیل عملکرد وضعیت مالی وی حاکی از احتمال عدم ایفای تمامی تعهدات مشتری می باشد.

ج) در صورتیکه مطالبات موسسه اعتباری از محل " بدهکاران بابت اعتبارات اسنادی پرداخت شده " و " بدهکاران بابت ضمانت نامه های پرداخت شده " حداکثر ظرف مدت ۲ ماه به حیطة وصول در نیاید، مطالبات مذکور به طبق مشکوک الوصول منتقل می گردد. ملاک طبقه بندی دارایی ها در طبقه های سررسید گذشته، معوق و یا مشکوک الوصول ضعیف ترین شاخص ارزیابی اشاره شده در آن طبقه می باشد.

آن بخش از مطالبات موسسه اعتباری که صرف نظر از تاریخ سررسید به دلایل متقن از قبیل ورشکستگی و یا علل دیگر قابل وصول نباشد، با تصویب مدیریت موسسه اعتباری به عنوان مطالبات سوخت شده تلقی و از حساب ها خارج می شود. اما اگر به هر دلیل مقرر گردید مانده تسهیلات مذکور در حساب موسسات اعتباری باقی بماند، ضروری است مانده مذکور در طبقه مشکوک الوصول منظور گردد.

۳- تسهیلات مورد امهال:

تسهیلات فوق می باید در طبقات سررسید گذشته یا معوق طبقه بندی گردند. کلیه تسهیلات امهال شده براساس مصوبات هیات دولت در طبقه معوق طبقه بندی می شوند.

۴- نحوه طبقه بندی تسهیلات متعدد مربوط به یک مشتری:

در مورد مشتریانی که بیش از یک فقره تسهیلات از موسسات اعتباری دریافت کرده باشند، در صورتی که معادل ریالی بیش از ۴۰٪ از تسهیلات آنان به طبقه مشکوک الوصول منتقل شود، طبقه مذکور، ملاک تعیین طبقه کلیه تسهیلات آن مشتری می باشد.

ج) روش دین حال نمودن تسهیلات

همانطوریکه در بالا نیز به آن اشاره شد، دین حال نمودن بدهی مشتریان به منظور احیا و یا تقسیط کل بدهی مشتریان ضروری است و بخشنامه‌ها و دستورالعمل‌های متعددی نیز از سوی بانک مرکزی به شرح زیر صادر شده است:

۱- مطابق نامه شماره نب ۴۹۴۱ مورخ ۱۳۷۳/۸/۲۱ اداره نظارت بر بانک‌های مرکزی مستند بر جلسه ۸۳۳ شورای پول و اعتبار مورخ ۱۳۷۳/۷/۱۶ مطالبات شبکه بانکی به سه طبقه‌ی جاری، سررسید گذشته و معوق تقسیم بندی گردید.

۱-۱- قراردادهای فروش اقساطی: در قراردادهای فروش اقساطی مبنای دین حال نمودن بدهی‌ها شامل: اقساط سررسید گذشته بعلاوه اصل اقساط آتی (سود سال‌های آتی کسر می‌گردد).

۱-۲- قراردادهای مشارکت مدنی بازرگانی و مضاربه: اصل سهم شرکت بانکی دین حال می‌شد و جریمه تاخیر براساس آن محاسبه گردید.

۲- مطابق نامه شماره نب ۲۳۳۶ مورخ ۱۳۸۴/۵/۹ اداره نظارت بر بانک‌های بانک مرکزی تغییرات زیر اعمال گردید:

۱-۲- در قراردادهای مشارکت مدنی و مضاربه چنانچه مشتری در سررسید به باز پرداخت بدهی خویش اقدام ننماید، اصل سهم شرکت بانکی + پیش بینی سود به سرفصل سررسید گذشته و معوق منتقل می‌گردد. جریمه تاخیر نسبت براساس آن (بهای سهم شرکت) محاسبه می‌شود.

۲-۲- در زمان دین حال نمودن، قراردادهای فروش اقساطی کلیه اقساط اعم از سررسید گذشته و سررسید نشده به دین حال تبدیل می‌شود و از مانده مزبور جریمه تاخیر اخذ می‌شود.

مطلب گفته شده در بالا اجحافی است بر گیرندگان تسهیلات و این موضوع زمانی مضاعف می‌شود که تسهیلات احیا و یا تقسیط مجدد گردد. به این ترتیب، اگر تسهیلات دریافتی بلند مدت باشد و از فرمول جهانی نیز استفاده شود، بدهی گیرنده تسهیلات حتی به بیش از ۲ برابر نیز می‌رسد.

به عنوان نمونه:

-خالص تسهیلات ۲۴۰ میلیارد ریال -نرخ سود ۲۰٪ -مدت ۴۸ ماه -نرخ جریمه ۶٪
-کل بدهی (به روش قسط السنین) ۳۳۸ میلیارد ریال -مبلغ هر قسط ۷۰۴۱۶ میلیارد ریال
چنانچه گیرنده تسهیلات هیچ گونه قسطی پرداخت نکند کل بدهی گیرنده تسهیلات به روال بخشنامه های بانک مرکزی بعد از ۱۸ ماه شامل، اقساط سررسید شده + اقساط آتی + جرایم تاخیر اقساط سررسید گذشته، ۳۵۱.۷۳ میلیارد ریال می‌شود. به عبارتی به مانده کل بدهی هرروز جریمه محاسبه می‌شود.

حال اگر گیرنده تسهیلات به خواهد پس از سپری شدن سه روز بدهی خود را سه ساله تمدید نماید وضعیت بدهی به شرح زیر تبدیل می‌گردد:

-جریمه تاخیر سه روز ۷۲۲.۳ میلیون ریال - (بدون ۶٪ جریمه) ۵۵ / میلیارد ریال

-کل جریمه اقساط پرداخت نشده ۱۳.۷۳۱ میلیارد ریال - (بدون جریمه ۶٪) ۱۰.۵۶۲ / میلیارد ریال

چنانچه کل ۶٪ جریمه را مورد محاسبه قرار ندهند بدهی گیرنده تسهیلات پس از ۱۸ ماه و سه روز کل بدهی به شرح زیر است:

- میلیارد ریال کل بدهی (جدای از ۶٪) ۳۴۹.۱۱ = ۳۳۸ + ۱۰.۵۶۲

-سود تقسیط ۱۰۷.۶ میلیارد ریال -کل بدهی در شرایط جدید ۴۵۶.۷۵

نکته بدهی گیرنده تسهیلات حدود ۳۵٪ افزایش یافته است.

نتیجه گیری:

با ملحوظ نظر داشتن اینکه:

- ۱- تمامی بانکها و موسسات اعتباری برای تقسیط از فرمول جهانی استفاده می‌نمایند.
- ۲- اغلب بانکها و موسسات اعتباری نیز به شرح گفته شده‌ی بالا برای تقسیط و امهال بدهی مشتریان بناچار باید مانده تسهیلات سررسید گذشته، معوق، سررسید نشده و گاهی اقساط جاری را نیز دین حال نموده و سپس تقاضای مشتری مورد اجابت قرار گیرد به همین دلیل همچنین، مطابق دستورالعمل‌های جاری صادره بانک مرکزی، در زمان دین حال نمودن تسهیلات غیر جاری، سود اقساط آتی را نیز باید مورد محاسبه قرار دهند که این موضوع منجر به متورم شدن بدهی مشتریان، شناسایی سودهای واهی و غیر واقعی از سوی بانکها می‌گردد و به طور مشخص و واضح به نوعی اجحاف به گیرندگان تسهیلات تلقی می‌گردد. اگر چه اجحاف نمودن در دین مبین اسلام حرام نبوده اما جایز نیز نمی‌باشد. گفتنی است، اجحاف در اخلاقیات بسیار ناپسند و مانع ایجاد عدالت در جامعه می‌گردد. و به همین ترتیب ماده یک اهداف نظام بانکی که همانا اجرای عدالت می‌باشد، محقق نمی‌گردد.

پیشنهاد:

- یکی از آفت‌های بانکداری بدون ربا حجم غیر متعارف مطالبات غیر جاری آنها است که این موضوع در پسا تحریم در رتبه بندی بین المللی بانکها نقش تعیین کننده‌ای خواهد داشت. مطالب گفته شده بالا سوای موارد متعدد دیگری که آنها نیز رابطه مستقیمی در افزایش مطالبات غیر جاری دارد که ذکر آن از حوصله این تحقیق خارج است، پیشنهاد می‌نماید:
- ۱- فرمول محاسباتی عقود مبادلاتی فعلی به دلیل شبهه ربوی آن به شرح گفته شده‌ی بالا، مورد تجدید نظر قرار گیرد.
 - ۲- شیوه دین حال نمودن عقود مبادلاتی از روش فعلی که سود اقساط آتی نیز مورد محاسبه قرار می‌گیرد از روش فعلی، به روش قبلی که اصل اقساط آتی + اقساط سررسید گذشته به طور مجموع، دین حال می‌شود، تغییر یابد.
 - ۳- مدیونی که بر مبنای فوق بدهی آنها مورد محاسبه قرار گرفته و تاکنون قادر به تسویه بدهی خویش نشده‌اند، شیوه‌ی محاسبات بدهی آنها مورد تجدید نظر قرار گیرد.